

Клименко Ю. А.

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

**СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ
ЕСПЕРАНТИСТІВ
У ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХ СТОЛІТТЯ**

Klimenko Julia

**SOCIAL ACTIVITY NATIONAL ESPERANTO
IN THE FIRST THIRD OF THE TWENTIETH CENTURY**

Ph.D., associate professor department of social education and social work
Uman state pedagogical university named Paul Tyczyne

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено соціальну активність як основну рису вітчизняного есперанто-руху у першій третині ХХ століття. Автором з'ясовано, що в історії вітчизняного есперанто-руху, незважаючи на офіційну політику уряду щодо ролі і значення досліджуваного феномену для суспільства і, відповідно, інтенсивність його розвитку в різноманітних напрямках, основна риса, що характеризувала його в різні періоди, – соціальна активність у культурницькому, освітньо-просвітницькому, видавничому, есперкорівському та інших напрямках діяльності есперанто-осередків.

АННОТАЦИЯ

В статье освещена социальная активность как основная черта отечественного эсперанто-движения в первой трети XX века. Автором установлено, что в истории отечественного эсперанто-движения, несмотря на официальную политику правительства по роли и значения

исследуемого феномена для общества и, соответственно, интенсивность его развития в различных направлениях, основная черта, которая характеризовала его в разные периоды, – социальная активность в культурничества, образовательно-просветительском, издательском, есперкоривському и других направлениях деятельности эсперанто-ячеек.

ABSTRACT

In the article the social activity as the main feature native esperanto movement in the first third of the twentieth century. The author found that a history of domestic esperanto movement, despite the official policy of the government on the role and importance of the studied phenomenon for society and therefore the intensity of its development in various areas, the main feature that characterized it in different periods – social activity in cultural, educational and educational publishing, есперкоривському and other activities Esperanto cells.

Ключові слова: есперанто, есперанто-рух, соціальна активність есперантистів, культурницька, освітньо-просвітницька, есперкоривська діяльність.

Ключевые слова: эсперанто, эсперанто-движение, социальная активность эсперантистов, культурная, образовательно-просветительская, есперкоривська деятельность.

Key words: esperanto esperanto movement, social activity esperanto, cultural, educational and enlightening, есперкоривська activities.

Вступ. Людство завжди намагалося знайти або створити міжнародну мову. У такій якості розглядалися в різні періоди грецька, латинська, французька мови. Але усі вони не могли залишитися мовами міжнародними, оскільки кожна з них тісно пов'язана з національними особливостями, традиціями, історією народу. Поступово прийшли до переконання, що жодній з існуючих мов не судилося бути мовою

міжнародною хоч б тому, що тоді один народ поглинув би інші. Внаслідок цього виникла ідея створення мови штучної – так званої нейтральної.

З-поміж інших – міжнародна мова есперанто (есп. *esperanto* – «що сподівається»), створена польським лікарем і поліглотом Людовиком Лазарем Заменгофом в 1887 р. на основі поширених європейських мов, інтернаціональної лексики. Вживається есперанто в міжнародному спілкуванні, має на меті створення прямих і рівних можливостей для кожної людини в міжнародних відносинах. Своєю багаторічною історією есперанто – і як мова, і як рух її прихильників – підтвердив право претендувати на роль соціально-культурного феномену, універсального засобу міжкультурного діалогу і людського взаєморозуміння в загальносвітовому масштабі.

Есперанто-рух – це об'єднана спільністю цілей, духовною і матеріальною культурою група (поділена за місцем розташування і за регіонами), яка спілкується міжнародною мовою есперанто. Цим вона створює свою культурну єдність, свої норми, цінності, критерії. Есперанто-рух – це масовий суб'єкт соціокультурного життя, члени якого об'єднані прагненням до здійснення спільних цілей і програм [3, с. 119].

В історії вітчизняного есперанто-руху, незважаючи на офіційну політику уряду щодо ролі і значення досліджуваного феномену для суспільства і, відповідно, інтенсивність його розвитку в різноманітних напрямках, основна риса, що характеризувала його в різні періоди, – соціальна активність у культурницькому, освітньо-просвітницькому, видавничому, есперкорівському та інших напрямках діяльності есперанто-осередків.

Літературний огляд. Проблема необхідності та розвитку міжнародних планових мов як соціально-культурного, інтерлінгвістичного феномену знайшли відображення у працях Є. Бокарева, Ю. Дмитрієвської-Нільсон, Б. Колкера, А. Королевича, А. Короля, С. Кузнецова, Д. Лук'янець, Г. Махоріна, А. Мельникова та ін. Проте більшість з

наукових праць тільки побічно стосуються досліджуваної теми та мають фрагментарний характер.

Мета і завдання дослідження – висвітлити соціальну активність як основну рису вітчизняного есперанто-руху у першій третині ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних проявів соціальної активності прихильників міжнародної мови стала організація та участь у різноманітних форумах есперантистів – з'їздах, конгресах та інших зібрань прихильників міжнародної мови.

Серед з'їздів есперантистів дорадянського періоду заслуговує на увагу I Всеросійський з'їзд есперантистів, в якому брав участь і творець мови Л. Заменгоф, відбувся в 1910 р. з ініціативи Всеросійської ліги есперантистів у Петербурзі. II Всеросійський з'їзд есперантистів відбувся в Києві 4–6 серпня 1913 року та відіграв важливу роль у розвитку вітчизняного есперанто-руху.

У радянський період розвитку вітчизняного есперанто-руху на особливу увагу заслуговують ряд форумів есперантистів, що проводилися як на загальносоюзному рівні, республіканському, так і регіональному. З-поміж загальносоюзних зібрань необхідно виокремити з'їзди та конгреси СЕРК. Перший (1923) і другий (1925) відбулися в Москві, третій (1926) – у Ленінграді, четвертий (1928) і п'ятий (1931) – у Москві. На п'ятому з'їзді було переглянуто Статут Союзу. До його найменування додано підзаголовок «Всесоюзная ассоциация друзей международного языка» [3, с. 139].

З метою пропаганди міжнародної мови проводилися і з часом стали традиційними культурницькі заходи – есперанто-вечори, ранки, концерти, виставки, ярмарки, експозиції, ювілейні заходи і т.п.

12 квітня 1913 року Московське товариство есперантистів уперше в історії есперанто влаштувало і провело вечір образотворчого мистецтва. На цьому вечорі публіці були представлені малюнки, злободенні карикатури і шаржі на різну есперантистську тематику, які змусили

присутніх від душі посміятися. Самі організатори назвали свою виставку «есперантистське кабаре» [7, с. 150].

1923 р. Студком Консерваторії (Київ) за участю артистів місцевої державної опери влаштував есперанто-концерт. Усі вокальні номери виконували мовою есперанто. За словами слухачів, «...присутні артисти були вражені благозвучністю есперанто та її природністю для співу». Тому було винесено резолюцію про «...бажаність вивчення есперанто студентами Консерваторії. Політком просив представників місцевих організацій есперантистів влаштувати лекцію про есперанто для всіх учителів та учнів консерваторії та забезпечити їх підручниками і літературою» [9, с. 18].

Соціальну активність виявляли есперантисти і шляхом участі у виставках, ярмарках, експозиціях, ювілейних заходах. Починаючи з Паризької всесвітньої виставки 1900 р. російські есперантисти, коли могли, а після Всесвітнього есперанто-конгресу 1905 р. щорічно, брали участь в усіх міжнародних конгресах. З 1908 р. була обов'язковою формальна участь в усіх всеросійських виставках і ярмарках, а з 1913 р. – фактична, що і було закріплено резолюцією II Всеросійського з'їзду есперантистів [7, с. 149].

Наведемо деякі епізоди, що стосуються соціальної активності есперантистів. Напередодні виставки в Одесі в 1910 р. місцеві есперантисти скористалися випадком для пропаганди есперанто. Вони під керівництвом пана фон Фюлера почали споруджувати «Цар-Самовар» заввишки 20 метрів. На його вершині була влаштована спеціальна експозиція. За час дії виставки есперантистам вдалося продати всілякого «есперантажа», тобто канцелярські й інші дрібниці з есперантською символікою, а саме: олівців, ручок, письмового паперу, книг, газет, значків – на суму 170 рублів. Безкоштовно було роздано 6500 пропагандистських листків [7, с. 149–150].

На початку ХХ ст. есперантисти взяли участь у багатьох виставках, де діяли спеціальні есперанто-відділи: Сільськогосподарській виставці в Ревелі (кінець серпня 1910 р.), Західно-сибірській сільсько-промисловій виставці (Омськ, 1911 р.), Всеросійському з'їзді книговидавців і книгарів (Москва, 24–31 липня 1912 р.), Костромській сільськогосподарській і фабрично-промисловій виставці (Кострома, 1913 р.), VIII-му з'їзді російських природознавців і лікарів (Тифліс, 1913 р.) [7, с. 149–150].

З нагоди десятиліття діяльності науково-просвітницького журналу «Вестник Знання» 7 січня 1913 р. в Петербурзі зібралися його передплатники. До ювілейних заходів приєдналися есперантисти з різних мість Росії: Саратова, Лозової, Слов'янська, Москви. Основні події розвернулися в “Спортинг-килімі”, куди зібралось більше 5 тисяч передплатників журналу. Там же була влаштована виставка видань російською мовою і есперанто. Виставку відвідало понад 3000 осіб. Свято тривало до 19 січня, коли есперантисти організували “есперантський стіл” (щось на кшталт “шведського столу”) в ресторації по вул. Морська, 21, куди були запрошені всі гості і місцеві есперантисти [7, с. 150].

Есперантисти отримали дозвіл на участь у Всеросійській виставці в Києві з 12 червня по 28 жовтня 1913 р. Там вони влаштували свій павільйон у відділі друкарської справи. Публіка не лише відвідувала павільйон, де були представлені художні твори мовою есперанто, а й охоче купувала так звані ключі, тобто міні-підручники мови. За час роботи виставки було розпродано 320 підручників, 300 “ключів” на 150 рублів, різної художньої літератури на 175 рублів [7, с. 150].

Есперантисти Запорожжя-Каменського (Катеринославська губернія) з 15 до 20 грудня 1913 р. в одному з приміщень Дніпровської фабрики влаштували безкоштовну експозицію есперантської літератури, періодичних видань і всього, що належить до есперанто. В експозиції було представлено майже 400 одиниць друкарської продукції, підручники есперанто різними мовами, книги з мови есперанто, більше 100 путівників

мовою есперанто містами Європи і світу, каталоги, різні афіші, альбоми, ноти, грамофонні платівки, більше 800 поштових листівок, отриманих есперантистами за 3 роки листування з 31 країни світу. Експозицію відвідали 1150 осіб [7, с. 150–151].

У Харкові під час III Всеросійського ветеринарного з'їзду, що пройшов з 11 до 19 січня 1914 р., було роздано більше 3000 екземплярів листків із граматиною і словником есперанто [7, с. 151].

Есперантисти завжди прагнули використовувати новинки науки і техніки для популяризації мови. Не обійшли вони увагою і кінематограф. Наприклад, 22 липня 1912 р. Київські есперантисти для пропагандистської поїздки орендували корабель. В екскурсії брало участь 700 осіб. Під час подорожі деякі цікаві моменти з діяльності есперантистів були зняті на плівку. Ці сюжети неодноразово демонструвалися в найпрестижнішому кінотеатрі пана Шанцера в Києві [7, с. 152].

Своєрідним виявом соціальної активності була туристична діяльність есперантистів. Для популяризації і залучення туристів до есперанто-руху мовою есперанто були видані путівники різними містами: Київ (1912), Котка, Москва, Горішній Волочек (1911), Петербург (1912), Ростов-на-Дону, Саратов (1911), Варшава [7, с. 152; 12].

У період з 1905 до 1915 роки поодинокі та групові поїздки есперантистів стали буденною подією. Російські есперантисти щорічно відвідували всесвітні конгреси есперанто, що проходили в різних країнах Європи. Окрім участі в міжнародних конгресах, есперантисти розвивали і добросусідські стосунки. Так, наприклад, ревельські есперантисти відвідували фінських есперантистів у Гельсінгфорсі, румунські і болгарські есперантисти відвідували своїх одеських однодумців і т.д. [7, с. 153].

Сьогодні в Росії і країнах СНД щорічно проводяться десятки есперантських заходів за участю декількох сотень есперантистів, зокрема дуже популярними стали «Фестивалі мов» з представленням до 40–50 мов

світу. Кількість учасників таких фестивалів досягає 1000 осіб. Однак перший фестиваль мов пройшов у Києві 22 січня 1913 року. Присутні із задоволенням прослухали звучання 13 різних мов, представлених есперантистами: російську мову представив пан Лучко, польську – Підгурський, українську – Помста, староеврейську (ідиш) – Поляк, сучасну єврейську (іврит) – Мілавський, богемську (чеську) – Юкл, шведську – Трачевський, французьку – пані Кондрацька, німецьку – Юкл, англійську – Трачевський, італійську – Кондрацька, латинь – Підгурський і есперанто – Поляк і пан Арно Хайс, який прибув із Праги. Усіх учасників вечора мов сфотографував пан Голосів [7, с. 154].

Популяризуючи мову есперанто, есперантисти розсилали підручники мови навіть у в'язниці, не лише політичним, а й усім освіченим і зацікавленим особам. Для ув'язнених влаштовували курси есперанто і т.п. [7, с. 155].

Ще в дорадянський період, на етапі пропаганди есперанто набула такого поширення, що виникла потреба у створенні навіть есперантських готелів. Перший такий готель «Есперанто» було відкрито 1 січня 1910 в Телаві (Тифліська губернія, Грузія) [7, с. 147]. З кінця 1912 року один із кращих і престижних готелів Києва «Франсуа» («Francois») погодився приймати есперантистів, які приїжджають у місто. Есперантистам рекомендували хоч би за два дні повідомляти консула з туризму пана В. Трачевського або адміністратора готелю. У конторі «Франсуа» розуміли есперанто, а один із співробітників володів мовою [7, с. 147].

У 1912 р. київський готель «Кане» отримав прибуток від відвідування есперантистів на суму 130 рублів. Адміністратор готелю клопотав про реєстрацію свого готелю в Універсальній есперанто-асоціації як есперантського закладу. У травні 1913 року готель «Кане» було зареєстровано в Універсальній есперанто-асоціації. Есперантистам надавали 10% знижки [7, с. 147].

Крім того, для пропаганди міжнародної мови її прихильники

використовували рекламу. Наприклад, у 1903 р. на обкладинці виданих у столиці нот торговою конторою «Есперанто» було розміщено оголошення про доступність вивчення мови з пропозицією замовити підручники і повний мовний курс, підписатися на «Lingvo Internacia» та інші подібні журнали [1, с. 83].

Про різноманітність організаційних форм та галузей застосування есперанто дізнаємось із публікацій у періодичних виданнях різних років: «Эсперанто и почта» (1927) [11], «Успехи международного языка» (1927) [8], «Эсперанто в науке и технике» (1933) [11], «На Всероссийском фармацевтическом совещании» (1927) [4] та ін.

Ще один важливий напрям розвитку есперанто-руху – видавнича діяльність. Письменники, поети, лінгвісти, лексикографи, літературні критики різних національностей зробили свій внесок у розвиток есперанто, в створення нею інтернаціональної літератури. Відкривалися книжкові магазини, які продавали літературу та підручники і словники есперанто. Свого роду золотим запасом і скарбницею, що гарантує кожному есперантистові безкоштовний доступ і отримання знань мови й загальноосвітніх, були бібліотеки при товариствах есперантистів.

Цікавою сторінкою в розвитку есперанто-руху є радіомовлення міжнародною мовою, що набуло різних форм у 20-ті – середині 30-х рр. ХХ ст. «Союз есперанто і радіо» проіснував у СРСР майже 14 років – з 25 квітня 1923 р. до першої половини січня 1937 р. У цей період міжнародна мова звучала в ефірі радіостанцій більше 10 міст усіх чотирьох союзних республік – України, Росії, Білорусії і Закавказької федерації. Радіогазети, радіоконцерти та інші інформаційні й художні програми мовою есперанто стали гарним доповненням до «есперкорівського листування», яке в цей період набуло стрімкого розвитку.

Завдяки співпраці СЕРК із радіоцентрами, у радянських і іноземних робкорів-есперантистів з'явився ще один канал для поширення

повідомлень, який за територіальним охопленням перевершував усі інші: друковані видання, стінгазети і виступи перед аудиторією. Радянські передачі міжнародною мовою були важливими для популяризації та розвитку цього лінгвістичного проекту – особливо, якщо враховувати той факт, що радіомовлення було єдиною можливістю використовувати його в усній масовій комунікації [1, с. 161].

Відомості про те, що в 20–30-і рр. ХХ ст. в ряді країн радіомовлення велося штучними мовами, є одним із свідчень натхненності, яку, відчуючи розпочате формування світового інформаційного простору, переживали радисти і радіоаматори того часу. Їх прагнення до експериментів у галузі поширення інформації в глобальному масштабі, ставши опорою бажанням прихильників есперанто ввести цю мову в ужиток сучасного їм суспільства, спричинило появу в 20-х рр. ХХ ст. незвичайного інформаційного продукту – повідомлення допоміжною мовою, адресованого абсолютно різномірній і «розпорошеній» по світу аудиторії [13]. Транслявання таких повідомлень називають одним із найбільш значних досягнень есперантистів за всю історію їх громадського руху.

Про популярність міжнародної мови свідчить багато цікавих фактів. Так, назву «Есперанто» носили готелі, цукерки, друкарні, книжкові магазини, книговидавництва, фотосалони тощо. Назва «Есперанто» була дуже популярна. У есперантській періодиці можна знайти клички коней і собак, назву повітряної кулі. Ім'я «Есперанто» або «Есперо» носили садиби, дачі, маєтки, парки. У 1914 році в передмісті Києва, в Олександрівській Слободі, з'явилася вулиця Есперантська. Ініціатором був М. Кіперман, один із трьох організаторів II Всеросійського з'їзду есперантистів у Києві в 1913 році [7, с.149]. Також одна з київських вулиць на Батієвій горі називалася Есперантською.

Висновки. Отже, соціальну активність есперантистів як основну рису вітчизняного есперанто-руху, незважаючи на підйоми і спади в його

розвитку, постійно супроводжувала діяльність прихильників та ентузіастів міжнародної мови – видавнича та есперкорівська, освітня та культурно-просвітницька тощо. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у висвітленні особливостей розвитку есперанто-руху як соціально-педагогічного феномену.

Список використаних джерел

1. Власов Д. В. Эсперанто: полвека цензуры : развитие эсперанто-движения и его журналистики в условиях цензуры в Российской империи и СССР (1887-1938 гг.) : монография / Д. В. Власов. – Москва : Импэто, 2011. – 181 с.
2. Изгур І. Всесвітня мова Есперанто й школа / І.Изгур. – М. – Харків (Кременчук): Вид. «Нова Епоха» при ЦК СЕРК. Український сектор, 1926. – 32 с.
3. Королевич А. И. Книга об эсперанто / А. И. Королевич. – К. : Наукова думка, 1989. – 254 с.
4. На Всероссийском фармацевтическом совещании // Бюллетень Центрального Комитета Союза Эсперантистов Советских Стран (СЭСС). – 1927. – № 5-6. – С. 38.
5. Некрасов Н. Первые писатели на эсперанто / Н. Некрасов // Международный язык. – 1930. – № 5. – С. 223–226.
6. Рост интереса к Эсперанто // Бюллетень Центрального Комитета Союза Эсперантистов Советских Стран (СЭСС). – 1927. – № 1–2. – С. 12.
7. Сидоров А. Российское дореволюционное эсперанто-движение: успехи и достижения / А. Сидоров // Спянка часу. – 2012. – № 64. – С. 144–156.
8. Успехи международного языка // Бюллетень Центрального Комитета Союза Эсперантистов Советских Стран (СЭСС). – 1927. – № 9–10. – С. 82–84.

9. Хроника // Бюллетень Центрального Комитета Союза Эсперантистов Советских Стран (СЭСС). – 1924. – № 1. – С. 16–19.
10. Эсперанто в науке и технике // Международный язык. – 1933. – № 9–10. – С. 214–216.
11. Эсперанто и почта // Бюллетень Центрального Комитета Союза Эсперантистов Советских Стран (СЭСС). – 1927. – № 5-6. – С. 36.
12. Эсперанто на службе туризма // Международный язык. – 1933. – № 7–8. – С. 185–186.
13. Takanto A. Радио-университет эсперанто на дому / A. Takanto // Бюллетень Центрального Комитета Союза Эсперантистов Советских Стран (СЭСС). – 1927. – № 1–2. – С. 11.